

Co warto wiedzieć o Rzymie?

2011-03-14

Mityczny założyciel Rzymu

Każde miasto ma swą legendę, jednak nie każde miasto swą legendę wykuło w nazwie... Kraków ma swego legendarnego króla Kraka, zaś Roma mitycznego Romulusa.

Roma - włoska nazwa Rzymu - pochodzi od imienia Romulus, mitycznego założyciela miasta. Zgodnie z legendą Romulus założył Rzym w roku 753 p.n.e. Istnieje wiele wersji mitu o powstaniu Rzymu, jednak wszystkie uznają Romulusa za założyciela miasta. Jedną z najbardziej znanych wersji głosi, że Romulus i Remus byli braćmi - bliźniakami, pochodzili z królewskiego rodu, bowiem ich dziadek - ojciec ich matki - Numitor był królem miasta Alba Longa. Został jednak strącony z tronu, przez własnego brata Amuliusa i wygnany przez swego brata Amuliusza. Ten zmusił córkę Numitora - Reę Sylwii do kapłaństwa w kulcie Westy - bogini domowego ogniska. Ponieważ kult kapłanki Westy wymagał zachowania dziewictwa, oznaczało to, że Numitor nie będzie miał potomków. Jednak Rea Sylwia po pewnym czasie stała się brzemienna i wskazała za sprawcę swego stanu boga wojny Marsa. Na wieść o narodzinach mogących mu zagrozić potomków Numitora, Amulius wtrącił dziewczynę do więzienia, a urodzone przez nią bliźnięta kazał w koszu wiklinowym puścić nurtem Tybru. Fale Tybru wyrzuciły koszyk z dziećmi na brzeg w pobliżu wzgórza Palatyn, a noworodkami - Romulesem i Remusem - zaopiekowała się wilczyca, która miała wykarmić chłopców własną piersią. Przybranej matce pomagał też dzięcioł, co miało potwierdzić ojcostwo Marsa, który objął bliźnięta swą boską opieką i uchronił od niechybnej śmierci. Pewnego dnia spotkał dzieci na swej drodze pasterz Faustulus i zabrał bliźnięta do domu. Razem z żoną wychował ich na tęgich i pięknych młodzieńców. W wyniku bójk między pastuchami Numitora i Amuliusa Romulus i Remus stanęli przed obliczem Numitora, a ten rozpoznał w nich swych wnuków. Powzięli plan obalenia Amuliusa. Bliźniakom udało się zabić uzurpatora i osadzić na tronie swego dziadka Numitora. Sami postanowili, że założą swoje miasto w miejscu, gdzie znalazł ich Faustulus. Poróżniła ich jednak odmienna koncepcja dla nazwy miasta, postanowili więc wybadać wolę bogów. Nocą podczas czuwania, Remus zobaczył sześć sępów, a Romulus dwanaście. Wszyscy uznali to za znak, że Romulus ma założyć miasto. Według legendy zaorał on ziemię, na której miało stać miasto. Remus z pogardą powiedział do brata „Silne miasto budujesz”, przeskoczył przez świętą bruzdę i został przez niego zabity.

Kultura starożytnego Rzymu - fascynująca, zachwycająca i budząca podziw

Początki starożytnego Rzymu historycy datują około roku 753 p.n.e., jednak w niedługim czasie z niewielkiej osady Rzym stał się potęgą na skalę całego kontynentu. Dzięki swej ekspansji miasto mogło się rozwijać i czerpać z dorobku kulturowego podbijanych terytoriów, by z czasem stać się państwem wysoko rozwiniętym cywilizacyjnie i w efekcie fundamentem późniejszej kultury europejskiej. Zasięg podbojów starożytnego Rzymu ogarnął prawie całą Europę

Zachodnią, a także Bałkany, Grecję, Azję Mniejszą, Syrię, Palestynę i Afrykę Północną. Za jego sprawą mianem architektury i sztuki starożytnego Rzymu określamy nie tylko dorobek architektoniczny i sztukę tworzoną w samym mieście nad Tybrem - Rzymie, lecz wpływy starożytnego Rzymu na całym obszarze objętym jego ekspansją. Historycy sztuki dzielą okres architektury starożytnego Rzymu od jej stopniowego rozwoju, poprzez rozkwit i okres schyłkowy wyróżniając kilka etapów: okres panowania królów (VI w. p.n.e. - V w. p.n.e.), okres republiki (V w. p.n.e. - I w. p.n.e.), okres cesarstwa (od 30 p.n.e. - do połowy III w.) oraz okres późnego antyku (od połowy III do końca V w.). Ogromny wpływ na tzw. architekturę rzymską miała architektura hellenistyczna oraz architektura etruska.

Rzymianie zawdzięczają też wiele wpływom greckim. Jeszcze przed okresem cesarstwa miasta zakładane przez Rzymian miały siatkę ulic przecinających się pod kątem prostym, brukowane ulice, kanalizacje. Domy budowane były w oparciu o wzory greckie, posiadały atrium i perystyl, budowano też wille, a w miastach powstawały kamienice czynszowe ze sklepami i warsztatami na parterze, mieszkaniami na wyższych kondygnacjach. Z tego okresu zachowały się akwedukty i drogi rzymskie, urządzenia kanalizacyjne (Cloaca Maxima), mosty (Most Fabrycjusza w Rzymie), budowle użyteczności publicznej, jak: kuria, bazylika, termy, cyrki (np. rzymski Circus Maximus). Szczególny rozwój urbanistyki i architektury nastąpił w okresie republiki. Miasta otaczano murami obronnymi z bramami, wieżami, rozbudowano akwedukty i system kanalizacyjny. Przebudowano Rzym (Pole Marsowe, Forum Romanum. Wzdłuż dróg powstawały nekropolia. Budowano okazałe pałace jak Złoty Dom Nerona czy pałac Flawiuszów. Powszechniejsze stało się stosowanie kopuł - np. Panteon w Rzymie. Budowle powszechnego użytku też przybrały monumentalne rozmiary, np. amfiteatr Koloseum, teatry. Powstawały też łuki triumfalne. Na podbitych terenach zakładano stałe obozy wojskowe, które dały początek licznym miastom.

Stato della Città del Vaticano

Ta elekcyjna monarchia o ustroju teokratycznym jest najbardziej zmilitaryzowanym i najmniejszym pod względem powierzchni (0,44 km²) państwem świata, w którym językiem urzędowym - obok włoskiego - nadal jest łacina... Mowa, oczywiście, o Watykanie (wł. Città del Vaticano, Stato della Città del Vaticano, łac. Status Civitatis Vaticanae): rzymskiej enklawie, mieście-państwie będącym siedzibą papieża i najwyższych władz Kościoła katolickiego, połączonym unią personalną i funkcjonalną ze Stolicą Apostolską. Obywatelstwo watykańskie, mające wyłącznie czasowy charakter, otrzymują na czas pełnienia swojej misji w Rzymie dostojnicy kościelni, księża, zakonnice oraz członkowie straży przybocznej papieża - formacji wojskowej istniejącej nieprzerwanie od 1506 r. i składającej się wyłącznie z katolickich obywateli Szwajcarii (tzw. Gwardia Szwajcarska). Codziennie do Watykanu przybywają również pracownicy mieszkający poza murami państwa: pracownicy watykańskich mediów (gazety L'Osservatore Romano, Watykańskiego Ośrodka Telewizyjnego, Radia Watykańskiego), licznych muzeów, poczty, dworca kolejowego, sklepów i służby medycznej. Gospodarka Watykanu

niemalże w całości opiera się na dochodach z turystyki pielgrzymkowej. Początkowo siedzibą papieży był pobliski Lateran, zaś Watykan znany był jako miejsce pielgrzymek pierwszych chrześcijan do Grobu Św. Piotra. Historia Wzgórza Watykańskiego sięga IV wieku, kiedy cesarz rzymski przekazał biskupom Rzymu jeden z pałaców. Państwo Kościelne, rządzone przez papieży, powstało później. Jego początek związany był z tzw. donacją Konstantyna, który miał darować papieżom Rzym wraz z okolicami. Państwo to utrzymało się do 1870 r., kiedy to armia króla Włoch Wiktora Emanuela II włączyła je do nowo powstającego Królestwa Włoch. Papież nie zgodził się z tą decyzją i ogłosił się więźniem Watykanu. Dopiero w 1929 r. faszystowski rząd włoski Benito Mussoliniego i Stolica Apostolska podpisali tzw. traktaty laterańskie, kończące spór i gwarantujące istnienie państwa Watykańskiego w obrębie pałacu i ogrodów watykańskich. Współczesny Watykan jest m. in. siedzibą opiniotwórczych katolickich instytucji naukowych, ośrodkiem studiów biblijnych oraz wspaniałym kompleksem architektonicznym, ze słynną Bazyliką Św. Piotra (drugim co do wielkości kościołem na świecie) na czele.

Święte Miasto

Jako duchowa stolica katolicyzmu, Rzym zazwyczaj kojarzony bywa z Watykanem. Nie każdy jednak wie, że nazwa „Watykan” pochodzi od łacińskiego vaticinius, vaticinia, vaticinium oznaczającego proroczy, przepowiadający przyszłość, wieszcz, wróżebny. Vaticanus mogło więc oznaczać Miejsce wróżbitów lub Miejsce prorocze, zaś w miejscu utożsamianym dzisiaj ze Stolicą Apostolską niegdyś swoje usługi starożytnym Rzymianom oferowali wszelakiej maści wróżbici i magowie. Według Św. Augustyna, w starożytnym Rzymie istniał nawet kult boga Vaticanusa, opiekującego się prawidłowym rozwojem dziecka. Religia starożytnego Rzymu wywodzi się z pierwotnej religii praindoeuropejskiej, religii plemion staro-italskich oraz elementów wierzeń Etrusków. W wyniku podbojów prowadzonych przez Imperium Rzymskie, religia ta rozprzestrzeniła się na cały jego obszar. Związek poszczególnych bóstw z praktycznymi potrzebami codziennego życia, był dla społeczności starożytnych Rzymian szczególnie charakterystyczny. Przykładowo bogowie Janus i Westa strzegli drzwi i ogniska domowego, Lary chroniły pola i dom, Pales - pastwiska, Saturn - zasiewy, Ceres - kiełkowania i wzrostu upraw, Pomona - owoców, Consus i Ops - zbiory, Mars był patronem działalności młodych mężczyzn podczas wojny, Kwirynus zaś opiekował się społecznością zbrojną w czasie pokoju. Nawet potężny Jowisz, władca bogów, czczony był za pomoc, jaką zsyłane przez niego deszcze niosły gospodarstwu i winnicom. Ogólnie w ramach rzymskich praktyk obrzędowych można wyróżnić dwie kategorie bóstw: di indigetes (bóstwa rodzime) oraz di novensiles (bóstwa nowe). Indigetes były bóstwami pierwotnej religii państwa rzymskiego, a ich imiona i charakter wiążą się z tytułami wczesnych kapłanów i świętami stałymi kalendarza rzymskiego. Novensiles były bóstwami wprowadzonymi później, w okresie historycznym, zwykle w znanym historykom momencie, w odpowiedzi na kryzys lub konkretne zapotrzebowanie. Obecność świątyni poświęconych Rzymowi (łac. Roma) zrodziła przypuszczenie, że istniało bóstwo o tym imieniu. Wydaje się jednak, że jest to jedynie alegoria, retorycznie przedstawiająca symboliczną personifikację państwa. Podobnie za półboga uważali Rzymianie swojego cesarza - Augustusowi

poświęcane były liczne święta i praktyki religijne. W okresie Cesarstwa Rzymskiego zyskało popularność także wiele obcych kultów, takich jak kult egipskiej bogini Izidy i perskiego boga Mitry. Pomimo prześladowań od panowania Nerona do Dioklecjana, szeregi swoich zwolenników systematycznie powiększało chrześcijaństwo, by za Konstantina I uzyskać status religii oficjalnej. Wszystkie pogańskie kultury zostały zakazane w 392 r. edyktem Teodozjusza I. Duch swoistego synkretyzmu religijnego - pomimo wyraźnej dominacji katolicyzmu - jest jednak we współczesnym Rzymie wciąż żywy. Przykładowo: od 1904 r. w Rzymie działa Wielka Synagoga, która spełnia funkcję domu modlitwy, a także jest centrum życia kulturalnego i organizacyjnego Gminy Żydowskiej. Jednym z największych wydarzeń w historii synagogi była wizyta głowy Kościoła rzymskokatolickiego, papieża Jana Pawła II, która odbyła się 13 kwietnia 1986 r. Papież modlił się w niej razem z Naczelnym Rabinem Rzymu Elio Toaffem. Była to pierwsza wizyta głowy kościoła katolickiego w synagodze od czasów Św. Piotra!

Usta prawdy

Któż nie pamięta słynnej sceny z filmu „Rzymskie wakacje”, gdy zabiegający o względy pięknej Audrey Hepburn Gregory Peck wkłada rękę w słynne „usta prawdy”, udając następnie, że została mu ona odgryziona? „Usta prawdy” (wł. Bocca della Verità) - okrągły, marmurowy medalion o średnicy 175 cm przedstawiający oblicze nieznanego brodatego bóstwa z otwartymi ustami - to już niemal kultowy element rzymskiej architektury, który systematycznie intryguje turystów odwiedzających stolicę Rzymu. Funkcja medalionu, którego wiek szacowany jest na ponad 2 tys. lat, wciąż pozostaje zagadką. Uważa się np., że mógł on służyć jako pokrywa na studnię lub kolektor wody deszczowej, wejście do wodociągu, bądź część fontanny. Jednak najbardziej rozpowszechniona jest średniowieczna legenda, zgodnie z którą rzeźba miała odgrywać rolę starożytnego wykrywacza kłamstw: podczas przesłuchania podejrzany wkładał dłoń w usta nieznanego boga, które miały zamykać się w przypadku, gdy odpytywany mówił nieprawdę. W okresie średniowiecza nazwa Bocca della Verità była używana dla określenia publicznych skrzynek na listy, gdzie anonimowo można było zostawić informacje o grzesznych występkach sąsiadów.

Piramida Cestiusza

Okazuje się, że prawdziwą piramidę można zobaczyć nie tylko w Egipcie, czy w paryskim Luwrze! Monumentalny grobowiec rzymskiego ekwity - pretora Gajusza Cestiusza Epulona wzniesiony w Rzymie w 12 r. p.n.e., ma kształt stromej ostrosłupa o wysokości 37m i długości boku podstawy 30m, a tym samym jest największą i najlepiej zachowaną piramidą spośród budowanych w Rzymie po podbiciu Egiptu (30 p.n.e.). Piramida, która wg legendy została wzniesiona w ciągu 330 dni, w późniejszym okresie została włączona w obręb Murów Aureliana w pobliżu Porta Ostiensis (obecnie Porta San Paolo).

Prawo rzymskie

„Jeśli zostalesz wezwany na sąd, to się staw”, „Ojciec nie może sprzedać syna więcej niż 3 razy”, „Zakazuje się zmiany biegu wody deszczowej na niekorzyść sąsiada”, „Zakazuje się spalania zwłok na terenie Rzymu”... To tylko niektóre szczegółowe przepisy, które znalazły się w „Ustawie XII tablic”, regulującej m. in. prawo procesowe, organizację stosunków wewnątrz rodziny i spadkobranie, prawa sąsiedzkie, prawa obywatela rzymskiego, prawa sakralne i publiczne w starożytnym Rzymie. Znaczenie Prawa Dwunastu Tablic (łac. lex duodecim tabularum), będącego pierwszą kodyfikacją prawa rzymskiego dokonaną w latach 451-449 p.n.e., polegało m. in. na politycznym zwycięstwie plebejuszy rzymskich, którym udało się doprowadzić do spisania prawa zwyczajowego i wprowadzenia procedury sądowej (legislacyjnej) nad patrycjuszami, mającymi dotychczas „monopol” na prawo. Wyrity na dwunastu tablicach z brązu i drewna i umieszczony na Forum Romanum kodeks praw był odtąd znany wszystkim obywatelom Rzymu. Kolejną kodyfikacją prawa rzymskiego, które miało przemożny wpływ na rozwój prawodawstwa europejskiego (średniowieczne ius commune), pandekstystykę oraz współczesną, uniwersytecką naukę o prawie, była dopiero kodyfikacja Justyniana I Wielkiego z VI w.

Hiszpańskie schody w stolicy Włoch?

Schody zwane Hiszpańskimi są dziełem architektów Francesco de Sanctis i Alessandro Specchi i znajdują się przy placu noszącym tę samą nazwę - Piazza di Spagna czyli Plac Hiszpański. Schody oraz znajdujący się na ich szczycie XVI-wieczny kościół Trinita dei Monti (kościół św. Trójcy), zbudowany według projektu Carla Maderny, zostały sfinansowane przez rząd francuski. Mimo to nie zyskały nazwy francuskiej, swą nazwę zawdzięczają natomiast lokalizacji ambasady hiszpańskiej. Zostały ukończone w 1726 r. Mają 138 stopni i uznawane są za jedne z najdłuższych i najszerzych schodów w Europie. U podnóża Schodów Hiszpańskich ulokowana jest niewielka fontanna Barcaccia, co w języku włoskim oznacza małą łódkę, a jej nazwa ma upamiętniać powódź, która miała miejsce w 1598 r., kiedy to wody Tybru wyrzuciły w tym miejscu łódkę. Do dziś Schody Hiszpańskie należą do miejsc tłumnie odwiedzanych przez turystów. Słyną z rokrocznie organizowanych na nich pokazów mody. Wiosną zdoła je kwiatowa dekoracja ustawiana z okazji festiwalu kwiatów, a zimą, w okresie Bożego Narodzenia, na tarasie schodów ustawiana jest szopka. Uwaga! Istnieje przesąd, zgodnie z którym na tych schodach nie należy jeść.

Acqua Virgo czyli dziewicze wody Fontanny di Trevi

Fontana di Trevi jest chyba najslawniejszą barokową fontanną Rzymu. Monumentalna, swym wyglądem przypominająca fasadę budynku, ma 20 m szerokości i 26 m wysokości. Została zbudowana w miejscu istniejącej fontanny z inicjatywy papieża Klemensa XII, który w 1732 r. ogłosił konkurs na nową fontannę. Osobiście wybrał projekt autorstwa Niccolò Salvi. Prace trwały od 1735 do 1776 r., a jej twórca nie dożył zakończenia budowy. Centralnymi postaciami fontanny są: bóg wód, chmur i deszczu - Neptun i dwa trytony - bóstwa morskie, zaczerpnięte z

mitologii greckiej. Neptun znajduje się na rydwanie zaprzężonym w dwa konie, z których jeden jest spokojny prowadzony przez trytona z prawej strony, tryton z lewej strony natomiast stara się okiełznać niespokojnego konia. Mają one symbolizować dwa odmienne stany morza. W sąsiednich niszach znajdują się alegorie Zdrowia (po prawej) i Obfitości (po lewej). Ciekawa jest historia nazwy tej fontanny, związana z imieniem Trevia noszonym przez dziewicę (łac. virgo). To ona odkryła źródło wody i to dzięki niej mówi się o nich acqua virgo czyli dziewicze wody. Odkryte źródło zostało wykorzystane przy budowie akweduktu (zbudowanego jeszcze w 19 p.n.e.), który zasila zarówno Fontannę di Trevi, jak fontannę Barcaccia znajdująca się u podnóża Schodów Hiszpańskich. Zgodnie z przyjętym zwyczajem turyści wrzucają do fontanny drobne monety, by w ten sposób zapewnić sobie "powrót do Rzymu", a wyłowione pieniądze są przeznaczane przez władze miasta na utrzymanie zabytków.

Trudno o ciaśniejszą uliczkę w Rzymie jak Via del Corso...

Ta niezwykle ciasna ulica, o długości ponad 1,5 kilometra, biegnie przez centrum włoskiej stolicy, przez jego starożytną część. Charakteryzuje się położonymi wzdłuż niej typowymi włoskimi kamienicami pochodzącymi z czasów renesansu. Ze względu na swoją ciasnotę Via del Corso stanowi jedną z najbardziej zakorkowanych ulic Rzymu. Na jej północnym końcu znajduje się jeden z głównych placów miasta, Piazza del Popolo.

Starożytna kloaka

Nieocenionym wkładem cywilizacyjnym Rzymian są liczne wynalazki, jak np. urządzenia kanalizacyjne - Cloaca Maxima - które powstały w Rzymie z inicjatywy Tarkwiniusza Starego już w VII w. p.n.e. Kanał został zbudowany w celu osuszenia podmokłych terenów w dolinie pomiędzy wzgórzami Eskwilinu, Wiminalu i Kwirynału, a na osuszonym terenie powstało Forum Romanum. Istniejący strumień został pogłębiony, a jego brzegi zostały wzmocnione, zaś wody odprowadzane były do Tybru. Początkowo kanał był otwarty, a w 184 p.n.e. cenzor Kato Starszy przeprowadził prace modernizacyjne i kanał został zabudowany. W dowód uznania jego statuetkę ustawiono w świątyni. W latach późniejszych kanał był jeszcze wielokrotnie remontowany, z czasem nieco zmieniano jego trasę. Kanał ma długość około 600 m, wysokość prześwitu 4,20 m, a szerokość 3,20 m. Jest to najstarszy, czynny kanał w Rzymie.